

DOI: <https://doi.org/10.36719/2706-6185/33/48-52>

Zenfira Seyidova
Naxçıvan Dövlət Universiteti
turalmemmedov521@gmail.com

FONDUN KOMPLEKTLƏŞDİRİLMƏSİ

Xülasə

Fondlar muzeyin mürəkkəb və çox şaxəli fəaliyyətini təmin edən əhəmiyyətli bir qurumdur. Buraya mədəni irsin komplektləşdirilməsi, qeydə alınması, mühafizə və tədqiq edilməsi daxildir. Komplektləşdirmə muzey fəaliyyətində sosial xarakter daşıyan işdir, yəni sənədləşdirmə funksiyasıdır və bir neçə sistemativ (tipoloji, tematik mövzu üzrə) və kompleks metod üzrə həyata keçirilir. Məqalədə bu yaradıcı prosesin əsas meyarları təhlilə cəlb olunur.

Açar sözlər: muzey, komplektləşdirmə, muzey, fond, sənədləşdirmə, qeydiyyat

Zenfira Seyidova
Nakhchivan State University
turalmemmedov521@gmail.com

Complexing the fund

Abstract

Funds are an important institution that ensures the complex and diverse activities of the museum. It includes the collection, recording, protection and research of cultural heritage. Assembling is a work of a social nature in museum activity, that is, a documentation function, and is carried out by several systematic (typological, thematic) and complex methods. The main criteria of this creative process are analyzed in the article.

Keywords: museum, collection, museum, fund, documentation, registration

Giriş

Muzey irsinin əsasını təşkil edən əşya kolleksiyalarının komplektləşdirilməsi istənilən profildən olan muzeylərin yaradılması və təşəkkülünün başlanğıc nöqtəsidir. Beynəlxalq Muzeylər Şurasının Əsasnaməsində, həmçinin, Muzey işçisinin peşə etikasında muzeyə maddi və qeyri-maddi dəyərlərin üzə çıxarılması, tədqiqi, populyarlaşdırılması, nümayiş etdirilməsi məqsədlərinə xidmət edən müəssisə kimi tərif verilmişdir (Azərbaycan Respublikası Dövlət Muzeylərində saxlanılan muzey sərəvətlərinin uçotu və mühafizəsinə dair təlimat, 1996: 23). Muzey əhəmiyyətli əşyaların seçimi prosesində bir neçə meyarlar mövcuddur ki, bunlar muzey toplusuna daxil edilən ilkin mənbələr üçün əhəmiyyətli rola malikdir. Bunlara tarixi əhəmiyyətlik, əşya haqqında informasiya, onun xarakter və həcmi kimi meyarlar aiddir. Muzey predmetinin məzmunu, onun zahiri (atributiv) xarakteristikası, onun emosionallığı predmetin informasiya potensialının müxtəlif həddlərini təşkil edir. Muzey predmetinin informasiya potensialı predmetdə toplanan məlumatlar külliyyatı və başqa mənbələrdən əldə edilən məlumatlar kimi nəzərdə tutulur. Bu məlumatlar tam və natamam, həqiqi və təhrif edilmiş ola bilər. Lakin hər bir halda, məhz onlardan öyrənilən predmetin muzey əlamətləri meydana gəlir (Qurbanova, Əlizadə, 2011: 17).

Elmi fond işi muzey fəaliyyətinin istiqamətlərindən birini təşkil edir. Bu prosesin həyata keçirilməsində əsas məqsəd muzey toplusunun formalaşması, mühafizənin təmin edilməsi, muzey əşyalarını və onların kolleksiyalarının öyrənilməsi, geniş ictimaiyyətin istifadəsi üçün fondlarda şəraitin yaradılmasından ibarətdir. Fond işinin məzmununu müxtəlif növ işlərin aparılmasına istiqamətləndirilən üsul və metodların külliyyatı təşkil edir. Bu işarə, təsnifat, uçot, elmi təsvir muzey əşyalarının inventarlaşdırılma və pasportlaşdırılması işinə daxildir. Muzey toplusuna daxil olan materiallar müəyyən mühafizə qrup fondlarında, kolleksiyalarda formalaşdırılır, qəbul

olunanlar daxilolma kitabında qeydiyyatla alınır, öyrənilir, təsvir edilir və həm muzeyin özünün fəaliyyət dairəsinə, həm də başqa təşkilat, müəssisə, tədris ocaqları və s.-nin fəaliyyət dairəsinə daxil edilir.

Bütün bu işlərin fondun elmi komplektləşdirilməsi adı altında həyata keçirilməsi qəbul edilmişdir. Ona görə də fondların komplektləşdirilməsini dar, lokal problem kəsb edən sahələrdən hesab etmək səhv olardı. Çünki komplektləşdirmə muzey işinin bütün digər əsas aspektlərini əhatə edir. Elmi komplektləşdirmə muzey fəaliyyətinin mühüm sahəsi olub, onun tədqiqatçılıq, ekspozisiya, elmi-maarif işinin səviyyəsinin, cəmiyyətdə muzeyin ictimai nüfuzunu müəyyən edən meyarlardandır.

Qeyd edim ki, muzeyin bütün elmi bölmələri fondlarla iş aparır və bu iş muzey əşyalarının qorunmasına, tədqiqinə və istifadəsinə yönəldilir. Onların qorunması və ya mühafizəsi artıq məişətdə mövcud olma mühitinin aşkar olunması mərhələsində başlayır və muzey fəaliyyətinin əsas istiqamətlərindən birini – fondların komplektləşdirilməsini təşkil edir. Əşyaların seçilməsi mərhələsində həm də onların öyrənilməsi prosesi başlayır ki, burada məqsəd onların muzey üçün dəyərli olub, olmamasının müəyyən edilməsidir (Allahverdiyeva, 1996: 38).

Əldə olunmuş əşyalar dövlət malı kimi muzeyin sənədlərində qeyd edilir. Beləliklə, onların hüquqi mühafizəsi – fondların uçotu həyata keçirilir. Bu muzey əşyalarının sonrakı tədqiqi əsasında həyata keçirilir. Belə ki, uçot sənədlərində yalnız onlar haqqında qeyd olunmuş elmi məlumatlar konkret əşyanı, aktı müqayisə etməyə imkan verir.

Əşyaların fiziki qorunmasını və onlardan istifadəni təmin edən şəraitin yaradılması fondların mühafizəsi adlanır. O, həm də muzey əşyalarının tədqiqini, öyrənilməsini tələb edir ki, bu zaman onların fiziki-kimyəvi xüsusiyyətindəki ümumilik və müxtəliflik aşkar olunur. Bu isə xüsusi mühafizə şəraiti tələb edən əşya-qruplarının ayrılmasına imkan verir. Fondlardan istifadə dərəcəsi həmçinin onların öyrənilməsindən asılıdır. Belə ki, böyük həcmli axtarış sistemi yalnız muzey əşyalarının ətraflı və dərinədən öyrənilməsi nəticəsində yaradıla bilər.

“Muzey əşyalarının öyrənilməsi” anlayışının nəzəri cəhətdən əsaslandırılması 1960-cı illərdən başlayaraq muzeyşünaslıqda formalaşmağa başlamışdır. Fondların komplektləşdirməsi, onların uçotunun aparılması, mühafizəsi və istifadəsi işlərin əsasını təşkil etməklə bərabər, muzey əşyalarının öyrənilməsi də həmçinin müstəqil əhəmiyyətə malikdir. O özündə muzeyin elmi-tədqiqat fəaliyyətində əsas istiqamətlərdən birini təmsil edir və onun məqsədi əşyanın muzey dəyərinin müəyyən edilməsi olur.

Muzey əşyaları muzeylərin profilinə uyğun qəbul edilmiş fənlərdəki metodikanın köməkliyi ilə öyrənilir: incəsənət əsərləri üçün sənətşünaslıq və ya incəsənət elmi üzrə metodikadan, arxeoloji materiallar üçün arxeoloji metodikadan, təbiət elmləri obyektləri üçün təbiət elmləri metodikasından istifadə olunur. Lakin muzeyşünaslar əşyanı nəinki bilik mənbəyi kimi, həm də mədəni dəyər kimi, emosiyalar mənbəyi kimi öyrənirlər. Buna görə də əşyanın attraktiv xüsusiyyətini də nəzərə alırlar. Muzey əşyalarının öyrənilməsi ardıcıl olaraq üç mərhələdən ibarətdir.

-Əşyaların atribusiyası, onların təsnifləşdirilməsi və sistemləşdirilməsi, sonra isə interpretasiyası (təfsiri) (Əmirxanov, 2002: 11).

Atribusiyaya və ya təyin etmə - fiziki xassələri, funksional təyinatı, mənşə tarixi və yaradıcılıq məsələlərini qarşıya məqsəd qoyur. Bunun üçün əşyanın hazırlanma üsulu və materialı müəyyən edilir (əl ilə, mexaniki, döymə, tökmə, rəsm, qravura, litoqrafiya, yazı, çap, nəşr və s.), rəng, forma, ölçülər, köhnə pullar və qiymətli materiallardan ibarət olan əşyalar), quruluş, müəlliflik əşyanın yarandığı vaxtı, onun sosial, etnik, memorial mənsubiyyəti. Təsviri, yazılı, foto və kino mənbələri üçün eyni süjet müəyyən edilir. Atribusiyaya zamanı əşyanın üstündəki yazılar, möhür, marka və s. əşyanın üzərində edilmiş işarələr, onun mühafizə dərəcəsi və onun üzərində olan pozuntular təsvir olunur və qeydə alınır.

Növbəti mərhələ muzey əşyalarının tədqiqi-klassifikasiya və sistemləşdirmə-əşyaların qarşılıqlı əlaqəsini təyin etmək üçündür.

Təsnifat muzey tərəfindən işlənib hazırlanmış təsnifatlaşdırma sxeminə görə həyata keçirilir və təkcə muzeydə olan əşyaları deyil, həm də muzeydə ehtimal ola biləcək əşyaları da əhatə edir. Bununla da muzey kolleksiyalarında mövcud olan problemləri aşkar edir.

Təsnifatlaşdırmanın məqsədi mövcud olan bütün əlamətlərə (ümumi təsnifat) və ya onlardan yalnız birinin (xüsusi təsnifat) əlamətlərinə uyğun olaraq əşyaların qruplara bölünməsi ola bilər.

Seçilmiş prinsiplərdən asılı olaraq bu, xronoloji (əşyaların yaranma və ya mövcud olma vaxtına görə) və ya coğrafi (əşyaların yaranma və ya mövcud olma yerinə görə), müəllifi və ya adlı (bir şəxsə aid olan əşyaları birləşdirir), tematik (profil fənlərin mövzularını müəyyən edir) və ya maddi (əşyaları sahələrinə və süjetlərinə görə qruplaşdırır) təsnifat ola bilər.

Muzey tərəfindən qəbul edilmiş təsnifatlaşdırma əsasında muzey kolleksiyalarında real mövcud olan əşyaların sistemləşdirilməsi və ya qruplaşdırılması həyata keçirilir ki, bu proses kartoçkaların və ya müasir elektron vasitələrin köməkliyi ilə və elmi informasiyaların qorunması ilə sistemləşdirilərək baş verir. Təsnifatlaşdırma sisteminə uyğun olaraq kataloqlar sistemi yaradılır (Mədəni irsin qorunmasının aktual problemləri, Beynəlxalq Elmi-Praktik Konfransın materialları, 2022).

Muzey əşyalarının öyrənilməsinin sonuncu mərhələsi – bilik və emosiyalar mənbəyi kimi əşyaların kritik analizi və interpretasiyasıdır (şərhi). Bunun əsasında atribusiya və sistemləşdirmə nəticələrinin sintezi durur. Buna əsasən əşyanın orijinallığı, səhihliyi, həqiqiliyi, təmsil olunması, onda olan informasiyaların həcmi, onun attraktiv, kommunikativ (ünsiyyət) və ekspressiv (təsirli) xüsusiyyətləri, qiymətli və nadir əşyalara aid olması və nəhayət – muzey dəyəri müəyyən olunur (Eyvazova, 2018: 55).

Qeyd edim ki, çox vaxt elmi komplektləşdirmə və “yığıcılıq işi” anlayışları eyni mənalı işlədilir ki, həqiqətdə bu, düzgün deyil. Komplektləşdirməni muzeyin təşkil edəcəyi ekspozisiya üçün operativ şəkildə materialların toplanması kimi başa düşmək prosesə çox cılız istiqamət vermək deməkdir. Çox uzun müddət “yığıcılıq işi” anlayışı altında materialların toplanması üzrə praktiki fəaliyyət başa düşülsə də, tədricən bu tendensiyaya – muzey materiallarının toplanması üzrə detallıq proqramlarının işlənməsinə, elmi məqalələrin əlavə edilməsinə ciddi ehtiyac duyuldu. “Fondların elmi komplektləşdirilməsi” anlayışı bu cür təşəkkül etdi. Muzey mütəxəssislərinin fikrincə, məhz bu anlayış fondun elmi komplektləşdirilməsini ifadə edir.

Bələliklə, fondun elmi komplektləşdirilməsinin mahiyyətini - elmi, bədii, ictimai əhəmiyyət kəsb edən maddi və mənəvi abidələrin muzey topluları şəklində qorunması, öyrənilməsi və təbliğinin həyata keçirilməsi təşkil edir. Muzey fondlarının komplektləşdirilməsi mövcud muzeyin profilinə uyğun əşyaların üzə çıxarılması, fondlarda sistemləşdirilməsi üzrə planlı və məqsədyönlü fəaliyyəti nəzərdə tutur.

Fondun elmi komplektləşdirilməsi, mürəkkəb tədqiqatçılıq prosesidir. Ona görə də bu işin başlıca şərti həmin prosesin operativ və perspektiv planlaşdırılmasını əks etdirən proqramın yaradılmasından ibarətdir. Muzey təcrübəsinə istinadən qeyd etmək lazımdır ki, operativ (illik, rüblük) və perspektiv (beş, on, on beş, illik) planların tərtibi zamanı aşağıdakıları nəzərə almaq lazımdır:

- Müəyyən mərhələ üzrə muzeyin ali inkişaf planı;
- Muzey toplularının tərkibi;
- Kolleksiya sistematik artırılması üzrə vəzifələr.

Fondların komplektləşdirilməsi zamana görə məhdudiyətə malik deyildir, çünki bu proses heç vaxt tükənmir. Öz fondlarını komplektləşdirən muzey ən zəruri ictimai funksiyalarından birini – təbiət, cəmiyyət və dünyada gedən obyektiv proseslərin sənədləşdirilməsini həyata keçirir.

Müasir mərhələdə fondların komplektləşdirilməsinin səciyyəvi xüsusiyyətlərindən biri muzeyin ictimaiyyət, cəmiyyət, əhali ilə stabil qarşılıqlı münasibətləri saxlamasıdır. Bu cəhətdən muzeylərdə fəaliyyət göstərən müxtəlif qrup və dərnəklərin (muzey dostları, şuraları, əməkdaşlıq şuraları, muzeydaxili dərnək və s.) fəaliyyətini xüsusi vurğulamaq lazımdır.

Təcrübə müasir materiallar üzrə fondların komplektləşdirilməsində üç başlıca üsulu müəyyən edir.

- 1.Xüsusi ekspedisyaların gedişatında tematik kolleksiyaların təşkili;
- 2.Konkret hadisə ilə bağlı muzeyi maraqlandıran informasiyaların operativ toplanması;
- 3.Daimi mənbələrdən istifadə etməklə kolleksiyaların sistemə uyğunlaşdırılması.

Beləliklə, muzey fondlarında kompleksləşdirmə işinin bəzi mühüm məqamlarının təhlilindən görüldüyü kimi, bu muzeyin xüsusi bir yaradıcılıq fəaliyyətidir. Bu, yaradıcılıq prosesinin hərtərəfli öyrənilməsi fond haqqında daha ətraflı biliyə yiyələnməyi zəruri edir.

Muzey fondlarının tərkibi Azərbaycan Respublikası "Muzey haqqında" Qanunda (III fəsil, 15-ci maddə) aşağıdakı kimi göstərilir (Azərbaycan Respublikasının "Muzeylər haqqında" Qanunu, 2000):

Azərbaycan xalqının tarixi, mədəniyyəti və məişəti ilə, dövlət və cəmiyyətin həyatından ən mühüm hadisələrlə, elm və texnikanın, incəsənət və ədəbiyyatın inkişafı ilə ictimai-siyasi, elm, mədəniyyət və incəsənət xadimlərinin, hərbiçilərin, tarixi hadisələrin fəal iştirakçıların həyatı ilə bağlı olan ayrı-ayrı əşyalar və kolleksiyalar; incəsənətin memarlıq, təsviri, məntiqi, teatr və tətbiqi sənət, o cümlədən xalq sənəti və digər növlərinə aid əsərlər; geologiyani, paleontologiyani, mineralogiyani, fauna və floranı, təbiətşünaslıq tarixini xarakterizə edən ayrı-ayrı əşyalar və kolleksiyalar; əlyazmalar, qədim, nadir və qiymətli nəsrlər; numizmatika, geraldika, epiqrafika kolleksiyaları və ayrı-ayrı əşyalar; silah və hərbi dair atributlar, eləcə də hərbi mövzuda ayrı-ayrı əşyalar və kolleksiyalar; qiymətli metal və daşlardan ibarət əşyalar, tərkibində qiymətli metal və daşlar olan tarixi, bədii və ya digər mədəni əhəmiyyətə malik ayrı-ayrı əşyalar və kolleksiyalar; tarixi, elmi-bədii və mədəni əhəmiyyət kəsb edən digər əşyalar daxildir (Əmirxanov, 2002: 209).

Muzey fondunun bu cür mürəkkəb tərkibini anlamaq üçün onun kompleksləşdirmə prinsiplərinə bələd olmaq vacibdir. Muzey fondu hadisə və biliklərin əsl və ilkin mənbə rolunu oynayan muzey əşyalarından təşkil olunur. Bu ifadə bütün muzey şəbəkələrinə ümumi şəkildə aid olduğundan bu və ya digər profil üzrə muzeylər üçün dəqiqlik tələb edir. Məsələn, bədii muzeylərdə fondlarda seçim üçün üç əsas tələb başlıca meyar götürülür: əslilik, bədii, əsər və ya sənətkar-müəllifin tanınma səviyyəsi. Fikrimizi aşağıdakı misallarla aydınlaşdırmaq: naməlum müəllif tərəfindən yüksək bədiiyyətdən məhrum bir nüsxəni muzey əşyası kimi qəbul etmək olmaz. Çünki, o, heç bir tələblərə cavab vermir. Başqa bir misal, əgər əşya əsildirsə, lakin naməlum müəllif tərəfindən əvvəlki misalda göstəriləni kimi, yüksək bədii səviyyədə işlənməyibsə, onu da muzey əşyası kimi qəbul etmək olmaz. Lakin naməlum müəllif tərəfindən yüksək bədii dəyərə malik hər hansı nüsxəni o zaman muzey əşyası kimi qəbul etmək olar ki, həmin əşya tanınmış ustad sənətkarların yaradıcı mühitinə aid olsun (Allahverdiyeva, 1997: 45)

Nəticə

Göründüyü kimi, fondda mühafizə üçün əşyaların seçimi, qəbulu prosesi özü prinsipial səciyyə kəsb edir. Ona görə də muzey fondunun tərkib müxtəlifliyini nəzərə alaraq kompleksləşdirmə prosesində daha dəyərli olanları nisbətən qiymətli əşyalardan seçmək lazımdır. Bu baxımdan muzey fondlarının zənginliyini, nüfuzunu artırmaq üçün kompleksləşdirmə zamanı elmi işləmələrin rolu çox böyükdür. Elmi işləmə prosesi fondun kompleksləşdirilməsi və təşkili arasında körpü yaradan bir məqamdır. Beləliklə, qeyd etmək lazımdır ki, muzey irsinin gələcəyə ötürülməsi, onun qorunmasının düzgün təşkili kompleksləşdirmə prosesindən çox asılıdır.

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan Respublikası Dövlət Muzeylərində saxlanılan muzey sərəvətlərinin uçotu və mühafizəsinə dair təlimat. (1996). Bakı.
2. Qurbanova, E., Əlizadə, A. (2011). "Muzeylərdə elmi-tədqiqat işinin təşkili və metodikası" Bakı.
3. Allahverdiyeva, A. (1996). "Muzey fondlarının mühafizəsi və bərpası". Proqram və metodik tövsiyələr. Bakı.
4. Əmirxanov, S. (2002). "Muzeyşünaslıq". Bakı.

5. Mədəni irsin qorunmasının aktual problemləri, Beynəlxalq Elmi-Praktik Konfransın materialları. (2022). Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universiteti. Bakı, 209 s.
6. Eyvazova, Y. (2018). “Muzey ekspozisiyası”. Bakı.
7. Azərbaycan Respublikasının “Muzeylər haqqında” Qanunu. (2000). Bakı: Azərbaycan qəzeti, 22 iyun.
8. Allahverdiyeva, A. (1997). “Muzeylər mənəvi zənginləşmənin əsas mərkəzi kimi”. Bakı.

Göndərilib: 01.01.2024

Qəbul edilib: 20.03.2024